

Станіслав О. В.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ПУНКТУАЦІЙНА КРАПКА: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ УЖИВАННЯ (на матеріалі сучасної французької мови)

У статті на прикладі найуживанішого пунктуаційного знака французької графіки крапки прослідковуються зміни, що відбуваються у сучасній пунктуаційній системі; аналізуються загальні тенденції розвитку французького синтаксису.

Ключові слова: пунктуаційна крапка, розчленовані синтаксичні конструкції, сепаратизація, семантичне розширення, мовна компресія.

В данной статье на примере самого распространенного пунктуационного знака французской графики точки прослеживаются изменения, что происходят в современном пунктуационной системе; анализируются общие тенденции развития французского синтаксиса.

Ключевые слова: пунктуационная точка, расчлененные синтаксические конструкции, сепаратизация, семантическое расширение, языковая компрессия.

The given article is focused on the most acute problem of such a punctuational sign as a point in French. The changes in modern punctuational system are figured out, the general trends of development of French syntax are analyzed as well.

Key words: punctuational point, parted syntax constructions, cutting, semantic extension, language compression.

Сучасний французький синтаксис, як певний історичний етап у своєму становленні, представляє собою, з одного боку, функціональну, досить стабільну та сталу систему, а з іншого боку, систему гнучку, яка здатна належним чином відображати рух думки, стилістичні відтінки мовлення, афективні властивості висловлення тощо. Оскільки на письмі оформлення синтаксичної будови речення відбувається шляхом використання пунктуаційних знаків, то логічним буде через аналіз особливостей уживання одного з пунктуаційних знаків прослідкувати тенденції розвитку пунктуаційної системи французької мови, а відтак і синтаксису загалом.

Розуміння сутності пунктуації як живої системи, що удосконалюється допомагає вловити ті зміни, ті інновації, що намітились у використанні знаків у наш час та представляє собою **актуальну тему дослідження**. Окрім цього, актуальність звернення до означеної проблематики пояснюється ще й тим, що такі нові синтаксичні категорії як сегментація, парцеляція, сепаратизація, приєднувальні конструкції та інші не знайшли свого остаточного вирішення, однак саме вони характеризують сучасний синтаксис і залишаються на передньому плані мовознавчого пошуку.

Матеріалом аналізу слугують нові синтаксичні конструкції, відібрані з творів сучасних французьких письменників, адже саме література якнайкраще віддзеркалює ту новизну, що відбувається у письмовій мові.

Насамперед зазначимо, що сучасна французька пунктуація характеризується системністю, що є великим досягненням письма. Пунктуаційні знаки, у нинішньому їх використанні, проявляють свою системність у двоякій значущості: пунктуація для суб'єкта (спрямованість від змісту до знаків) та пунктуація для реципієнта (спрямованість від знаків до змісту). Якщо між суб'єктом і реципієнтом через знаки налагоджується контакт, тобто відбувається адекватне сприйняття написаного, то це означає, що і мовець, і реципієнт користуються одним кодом. Отже, пунктуація – функціонально й соціально значуща система, а набір знаків у тексті не випадковий, а системно організований і відповідає загальноприйнятим правилам [3, с. 67].

Основне призначення пунктуації – членування тексту. Однак, для встановлення суті цього членування важливо зрозуміти, які принципи покладені в його основу. Традиційно виокремлюються структурний, змістовий та інтонаційний принципи членування тексту. З плином часу взаємовідношення цих принципів, їх ієрархія змінювались. У сучасній французькій пунктуації знаходять своє відображення всі три принципи одночасно, але визначальним виступає все-таки структурний (синтаксичний). Позаяк більша кількість правил розставлення пунктуаційних знаків у текстах сформульована на основі синтаксичної будови речення (структура → зміст). Проте, важливо зрозуміти, що будь-яка структура наповнюється змістом, тому що вона існує заради передачі того чи іншого змісту, ось чому пунктуація зовсім не байдужа до змісту, навпаки – вона залежить від нього. Як результат, спостерігаємо тісний зв'язок між структурним і змістовим принципами французької пунктуації. Збіг змістових і структурних показників дає стабільні знаки, розбіжності між ними породжує варіанти в оформленні. В такому разі зміст організовує необхідну йому структуру (зміст → структура) й диктує відповідну інтонаційну форму.

Якщо прослідкувати еволюцію французької пунктуаційної системи, то можна стверджувати, що сучасний її етап розвитку представляє для мовця великі можливості в організації письмової мови. Сучасна французька пунктуація – злагоджена, чітка система, яка надає безмежні творчі перспективи мовцю й перетворюється на потужний стилістичний засіб вираження різноманітних семантичних відтінків думки, їх значущості та виразності. Починаючи з середини ХХ ст. і донині французька пунктуаційна система постійно оновлюється, шукає нові форми вираження для передачі глибинності змісту, емоційного наповнення тексту, для реалізації своїх прагматичних намірів.

З'ясовано, що інновації у пунктуації відбуваються не шляхом докорінних змін використання знаків, а шляхом розширення або звуження їх функцій. Порівнюючи застосування пунктуаційних знаків у різні історичні епохи, їх відповідність установленим правилам, виявляються певні тенденції у їх використанні. Можна стверджувати, що ці тенденції зумовлені тими активними процесами, що відбуваються у сучасному синтаксисі французької мови й відображають нові потреби в оформленні письмового тексту. Маємо на увазі виникнення синтаксичних конструкцій, що значно активізувались останнім часом й отримали широке розповсюдження. Загалом це конструкції експресивного (стилістичного) синтаксису – сегментні, парцельовані, сепаратизовані конструкції, елементи розмовного синтаксису, структури зі слабким синтаксичним зв'язком і т. п.

Дана стаття пропонує розглянути на прикладі крапки, які зміни відбуваються у сучасному французькому синтаксисі у порівнянні з його класичним, традиційним, унормованим варіантом.

Узвичаєна функція крапки – членувати текст на окремі речення, маркувати кінець розповідного речення. Ця роль крапки є загальноприйнятною, однак не єдиною. Сьогодні крапка може розривати граматичну структуру, створюючи тим самим змістові й інтонаційні акценти у висловлюванні. Відокремленні крапкою частини опиняються за межами речення. Це можуть бути як окремі слова, так і групи слів, що виконують функцію приєднувальних членів речення, проте структурно вони не утворюють завершених речень. Марковані крапками сегменти зберігають синтаксичні зв'язки з членами базового речення, але позиційно вони є самостійними. У таких випадках крапка почасти виконує функції коми, крапки з комою, тире. З точки зору класичного синтаксису такі синтаксичні будови не вкладаються у звичні, стандартні схеми та моделі.

Слід зауважити, що у сучасній лінгвістичній літературі попри значну кількість робіт, що присвячені дослідженню явища розчленованості, поділу синтаксису (праці О. Андрієвської, Ж. Антуана, Ш. Баллі, Н. Валгіної, Ю. Ваннікова, В. Гака, О. Реферовської, Н. Шигаревської та інших), спроби вчених визначити зміст таких понять як парцеляція, сегментація, сепаратизація, приєднувальні конструкції тощо, не мають однозначного тлумачення. У зв'язку з цим, у своїй науковій розвідці, аналізуючи розчленовані синтаксичні конструкції, ми будемо послуговуватись узагальнюючим терміном «сепаратизація».

Отже, сепаратизація – це такий прийом синтаксису письмової мови, при якому речення ділиться на самостійні відрізки (комунікативні одиниці), що графічно й інтонаційно виділені як окремі речення, але є тісно зв'язаними семантично й утворюють нову надфразову єдність – сепаратизовану конструкцію [2, с. 80]. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, по мірі свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення. Явище сепаратизації широко ввійшло у сучасну французьку літературу з розмовної мови. Письменники свідомо вводять розчленовані конструкції у художні тексти, маючи на меті передати всі акценти, інтонаційні відтінки мовлення, виокремити найбільш важливі моменти висловлення, зробити його більш яскравим, динамічним, живим тощо:

Dans ces yeux d'écureuil traqué, qui mesure le vide, qui hésite à sauter, huit quelque chose de plus que la peur. Quelque chose de plus dur, de plus coupant (Hervé Bazin. Au nom du fils, p. 15).

Elle donne à manger à un poney au Jardin d'acclimatation, elle tient une raquette à la main et fait mine de lancer une balle, elle se dresse en maillot de bain sur une plage ensoleillée. Toujours souriante, toujours provocante (Henri Troyat. Le marchand de masques, p. 180).

Приклади засвідчують, що сепаратизованим може бути практично будь-який член речення (підмет, присудок, додаток, обставина):

Je combattrai pour l'Homme. Contre ses ennemis. Mais aussi contre-moi (A. de Saint-Exupéry. Œuvres, p. 130) – непрямої додаток.

Il le fera, il le fait d'enthousiasme. Aujourd'hui (Hervé Bazin. Au nom du fils, p. 330) – обставина часу.

Il me reste une question à poser. La plus grave de toutes... (Henri Troyat. Le marchand de masques, p. 182) – означення.

Як бачимо, члени речення, що відірвані від основного висловлення, стоять після крапи, а отже виокремлюються графічно й інтонаційно (паузи значно довші). Кожен наступний елемент висловлення ніби виникає у свідомості не відразу, а в процесі роздумів, «не уміщується в одну змістову площину» [4, с. 135]. Думка у висловленні подається окремими порціями, що створює переривчастість інтонації, імітує природність, безпосередність живого мовлення. Стихи цих змістових «порцій» фіксуються крапками:

Le boulevard Noir est inhumain. Comme un minéral. Comme un triangle. C'est une chance qu'il y ait un boulevard comme ça à Bouville...

Voilà des gens. Deux ombres. Qu'avaient-ils besoin de venir ici ? (J-P Sartre. Nausée, p. 43).

Aubin, enfin, c'est un Brasse-Bouillon de douze ans, n'ayant à se défendre de personne. Facétieux. Un peu clown. Un peu châtaigne aussi, dès qu'on le néglige... (Hervé Bazin. Cri de la chouette, p. 29).

Відокремлення охоплює найрізноманітніші синтаксичні конструкції. Приміром, частотним спостерігається використання розчленованих речень із однорідними членами:

Un humour... Un humour féroce. Macabre. Macabre et candide. Une sorte d'innocence. Clair. Sombre. Percant. Confiant. Souriant. Humain. Impitoyable. Sec. Moite. Glacé. Brûlant. Il me transporte dans un monde irréel (N. Sarraute. Les Fruits d'Or, p. 127) – однорідні означення.

Paraît trente-cinq ans. Taille moyenne. Les épaules fortes. Visage presque rectangulaire. Les yeux sombres et droits, mais les mâchoires saillantes. Le nez fort est régulier. Cheveux noirs coupés très courts (A. Camus. Théâtre, Récits, p. 1125) – однорідні додатки.

Dès six heures je serais de retour, attendant Bruno pour sept et demie. Mais à huit, il ne sera pas là. A neuf non plus (Hervé Bazin. Au nom du fils, p. 332) – однорідні обставини часу.

Таке оформлення однорідного ряду психологічно створює ілюзію безкінечності переліку, тобто знімає певним чином замкненість, закритість ряду однорідних членів, яка відчувається при звичайному оформленні переліку за допомогою двокрапки й ком. У наведеному контексті важливим є не власне перерахування, не явища й якості, що називаються, а те враження від них, той емоційний стан, що вони породжують. Сепаратизована конструкція представляє наразі перерване висловлення, яке створює прискорений ритм, динамічність, почасти різкість. Таким чином, зберігаючи своє основне призначення – вказувати на кінець думки, зниження інтонації в кінці висловлення – крапка набуває додаткових функцій, розширює своє значення: стає стилістичним, змістовим засобом увиразнення.

Різні види відокремлення (сегментування, парцеляція, сепаратизація) впевнено ввійшли в систему літературних прийомів як засоби художнього мовлення, акцентного виділення частин тексту, створення психологічної напруги [1, с. 112]. Вони тісно пов'язані із загальною зміною ритмомелодики тексту, проявляють тенденцію до стислості,

економності висловлення і разом з тим до його інформаційної ємкості та емоційної насиченості. Знаходимо численні приклади вживання цього знака у такій функції у текстах телеграм, різноманітних нотатках, замітках і т. п.:

Mère décédée. Enterrement demain. Sentiments distingués (A. Camus. Théâtre. Récits, p. 1125).

У цій же функції спостерігається роль крапки у романі «Нудота» Ж.-П. Сартра, який обирає для своєї оповіді форму щоденника як найбільш підходящу для фіксації переживань героя, народжених унаслідок зіткнення з навколишнім світом. За допомогою нотаток автор втілює свої екзистенціальні ідеї, створює своєрідну комунікацію між героєм і читачем:

Mercredi.

Il ne faut pas avoir peur.

Jeudi.

Écrit quatre pages. Ensuite, un long moment de bonheur. Ne pas trop réfléchir sur la valeur de l'Histoire. On court le risque de s'en dégoûter. Ne pas publier que M. de Rollebon représente, à l'heure qu'il est, la seule justification de mon existence.

D'aujourd'hui eu huit, je vais voir Anny (J-P Sartre. Nausée, p. 103).

Аналіз матеріалу підтверджує, що сепаратизовані конструкції можуть не лише імітувати розмовність, але й бажання показати сам процес мислення. Інакше кажучи, виявити як відбувається внутрішній, цілком реальний хід думок, спогадів, когніцій зафіксованих на папері. Яскравою ілюстрацією може слугувати проза екзистенціалістів, які намагалися розкрити причини невлаштованості людського існування, сенс життя, використовуючи для цього внутрішню нарацію своїх героїв, а відтак і розчленований синтаксис. Для прикладу, головний герой того ж філософського роману «Нудота» Ж.-П. Сартра, розмислюючи над першоосновами буття, приходить до висновку, що нудота – це феномен, через який буття відкриває себе у свідомості, поява її є початком перетворення просто людини на особистість, що екзистенціоє, а речі, що оточують людину – марево, за ними – ніщо, тобто об'єктивне буття:

Sa chemise de coton bleu se détache joyeusement sur un mur chocolat. Ça aussi ça donne la Nausée. Ou plutôt c'est la nausée. La Nausée n'est pas en moi : je la ressens là-bas sur le mur, sur les bretelles, partout autour de moi. Elle ne fait qu'un avec le café, c'est moi qui suis en elle (J-P Sartre. Nausée, p. 34).

J'existe. C'est doux, si doux, si lent. Et léger : on dirait que ça tient en l'air tout seul. Ça remue. Ce sont des effleurements partout qui fondent et s'évanouissent. Tout doux, tout doux. Il y a de l'eau mousseuse dans ma bouche. Je l'avale, elle glisse dans ma gorge, elle me caresse – et là voilà qui renaît dans ma bouche, j'ai dans la bouche à perpétuité une petite mare d'eau blanchâtre – discrète – qui frôle ma langue. Et cette marre, c'est encore moi. Et la langue. Et la gorge, c'est moi (J-P Sartre. Nausée, p. 141).

Таким чином, крапка, яка графічно оформлює синтаксичні структури таких типів, зберігаючи свої основні функції, у нових синтаксичних умовах набуває комплементарних значень, розширює межі свого функціонування, а сепаратизовані конструкції стають характерними рисами сучасного французького синтаксису. Наразі можна говорити про крапку не просто як про пунктуаційний знак, а як про знак ідеографічний, ідеографему. Оскільки знак є елементарна одиниця, що представляє собою єдність форми і змісту, то пунктуаційний знак є цьому яскраве підтвердження. Крапка не безпосередньо членує текст, але й несе інформаційне, змістове, емоційне навантаження. Ідеографічний характер крапки полягає в тому, що вона виступає носієм певних імпліцитних значень. Як наслідок, пунктуаційна система французької мови збагачується, наповнюється новими зображальними можливостями, поглиблює свої стилістичні якості.

Аналіз нових синтаксичних можливостей найбільш уживанішого пунктуаційного знака крапки, показав, що, маркуючи сепаратизовані конструкції, відбуваються семантичне розширення та мовна компресія водночас, реалізується принцип мовленнєвої економії, який є характерним для сучасного французького синтаксису, графіки та мови загалом. Окрім того, провідною тенденцією синтаксису є його потяг до розчленованого тексту, до створення нового виду прози – прози актуалізуючої.

На нашу думку, інтеграція традицій та новизни щодо використання різних мовних знаків є запорукою ефективного розвитку будь-якої мовної системи.

У цьому контексті перспективним убагається всебічний аналіз особливостей вживання інших пунктуаційних знаків у їх нетрадиційній функції, ґрунтовний опис структури, функціонального навантаження нових синтаксичних конструкцій та інших мовних елементів, що актуалізують висловлення. З'ясування експресивного потенціалу сучасного синтаксису в способі структурування інформації як у плані змісту, так і в плані вираження також належить до подальших наукових розвідок.

Література:

1. Акимов Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимов. – М. : Высшая школа, 1990. – 160 с.
2. Андриевская А. А. Явления «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А. А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – №3. – С. 77-83.
3. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М. : Просвещение, 1991. – 416 с.
4. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка / Е. А. Реферовская. – Л. : Наука, 1969. – 236 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Bazin H. Au nom du fils. – Éditions du Seuil, 1960. – 380 p.
2. Bazin H. Cri de la chouette. – Éditions Bernard Grasset, 1972. – 282 p.
3. Camus A. Théâtre. Récits. – Paris : Éditions Grasset, 1971.
4. Saint-Exupéry A. Oeuvres. – Paris : Éditions Gallimard, 1976.
5. Sarraute N. Les Fruits d'Or. – Paris : Éditions Gallimard, 1980.
6. Sartre J-P. Nausée. – Paris : Éditions Gallimard, 1938, 239 P.
7. Troyat H. Le marchand de masques. – Éditions V. D. P., 1994. – 212 p.